

KALÜPSZÓTÓL ITHAKÁIG: A B

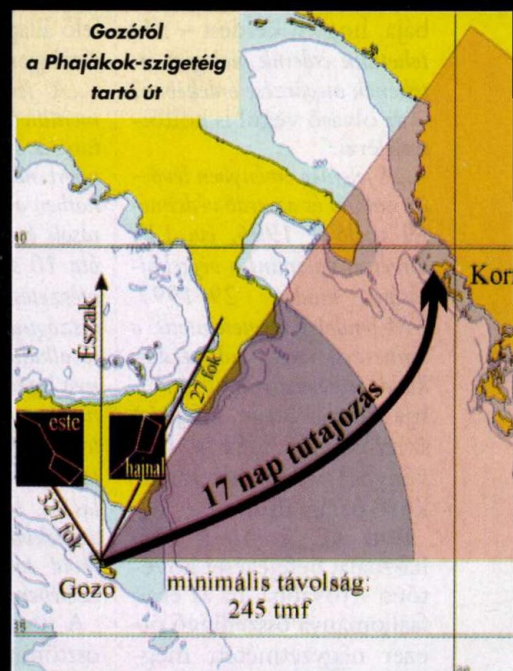
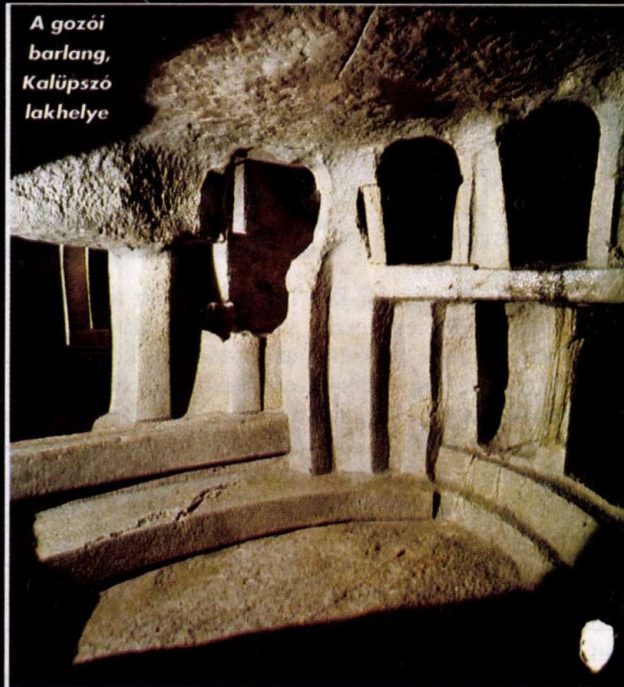
8. rész Odüsszeusz – avagy az a világszörnyű tengerész, aki talán Homérosz történeteinek kútforrása volt – igencsak ismerte a csillagképeket, hiszen hosszú bolyongása idején a tengeráramlásokon kívül szinte csupán ezek lehettek a biztos támaszai. Ezekhez igazíthatjuk mi is az utolsó útszakaszt.

„Hosszú kilenc napon át hányódtam, végre az éjjel Ögiüé szigetére vetettek az istenek: ott él félelmes, zengő isten, szépfürtű Kalüpszó.”

(XII. ének 447–449. sor)

De hogyan jutott idáig – Héliosz mezejéről, azaz Messinából elindulva – Odüsszeusz? Szicília körül az áramlatok átlagos sebessége 10–16 tengeri mérföld/nap között mozog. Az áramlat sebessége Messina környékén a legnagyobb, s onnan 75 százalékos valószínűséggel dél felé tart, ezért az első nap Odüsszeuszek a Messinai-szorostól 24–36 tengeri mérföld/nap átlagsebességgel hajózhattak. Ekkor a hajó darabokra tört a viharban, s

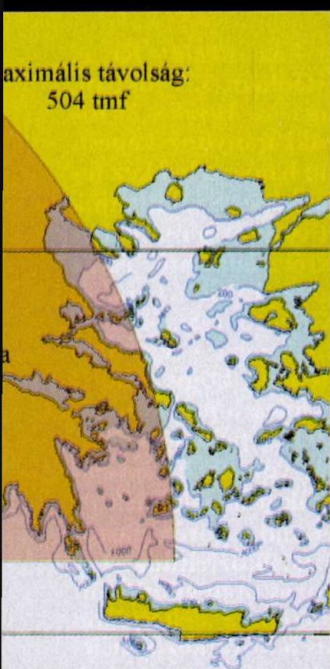
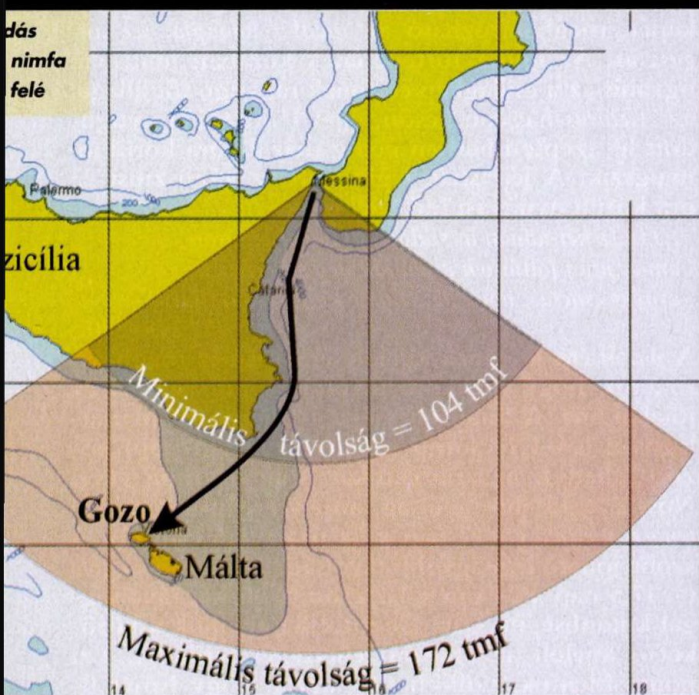
A gozói barlang, Kalüpszó lakhelye

egyedül maradt hősiünket sodorta már csak a tengeráramlás. Ha nyolc napon át a leglassúbb, 10 mérföldes átlagsebességet vesszük alapul, és ehhez hozzáadjuk még a hajótörés előtt a Messinai-szorostól megtett legkevesebb 24 tengeri mérföldet, akkor 104 tengeri mérföldnyi távolságot kapunk. Ha pedig a Szicília körül szóba jöhető leg-

erősebb áramlással: 16 mérföldes sebességgel és az első napi evezést is csúcsteljesítményként, 36 tengeri mérföld/nap sebességgel, no meg kilenc és fél napos hajózási idővel (amire még mindig azt mondhatta Odüsszeusz, hogy kilenc napig sodródott) kalkulálva is legfőljebb 172 tengeri mérföldnyi távolságra jutott el Messinától. Csupán a dél felé

LYONGÁS VÉGE

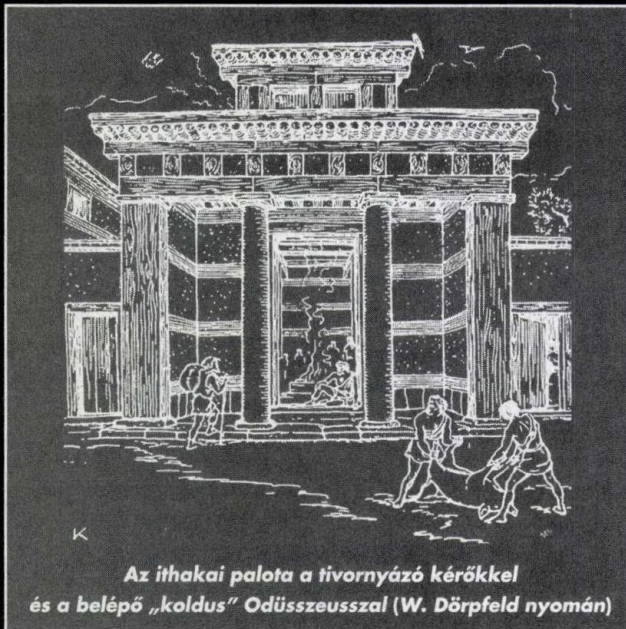
néző körcikkek jöhetnek szóba. Ebbe a területbe mindössze egyetlen sziget(csoport) esik bele: Málta, Gozo és Kamino, amelyek szinte összeérnek, olyan közel fekszenek egymáshoz. A Szicília és Tunézia közötti többi sziget mind túlságosan távol van Messinától ahhoz, hogy Odüsszeusz elérhette volna őket.

„Kétoldalt viruló erdő állt sűrűn a barlang mellett, nyárfa meg égerfa s jóillatú ciprus, rajta a szárnyaikat táró madarak raja fészkelte, ölyvek meg baglyok s közelükben a tengeri varjak, nyelvüket öltögetők, mik a víz közelébe sürgögnék. Mélyölü barlangjának előtte, körül, buja széles szőlőtőke virult, gyönyörű fürtök borították.

Tisztafehérvízi forrás négy folyt sorban előtte,
jő közel egymáshoz, s kanyarogva, ez erre, az arra.
Körben a zsenge mezők violával, petrezselyemmel
tarkállottak.”
(V. 63–73.)

Már az ókorban is Málta testvérszigetét, Gozót tartották Kalüpszó szigetének. A helyiek a sziget északi részén lévő festői *Ramla-öböl* mellett mutogatják a nimfa barlangját. Ennek semmi sem mond ellent: Odüsszeusz oda is elsodródhatott. Az a hely a három sziget legtermékenyebb völgyében, az öbölparton terül el. A napjainkban nagyon száraz, szinte sivatagos szigeteken egyedül abban a völgyben folyik patak, s annak partjait tarkítja dús növényzet. A barlang környékén – a patakon kívül – még két forrás vize ömlik bele a tengerbe. Maga a barlang omladozófélben van; nehéz megítélni, hogy mintegy háromezer évvel ezelőtt milyen állapotban lehetett. Mindenesetre a barlang és környezete eléggé meggyőző: Gozo lehetett *Ogiügié*.

További megerősítést kapunk arról, hogy jó he-

Az ithakai palota a tivornyázó kérőkkel és a belépő „koldus” Odüsszeusszal (W. Dörpfeld nyomán)

lyen járunk, ha figyelembe vesszük a nimfának a hazafelé vezető úthoz adott csillagászati útmutatását az V. ének 277. sorában: bal kéz felől kell a *Medvét* (a Göncölszekeret) látnia. Ez csak akkor lehetett igaz, ha a haza igyekvő Odüsszeusz északkeletnek, *Ithaka* vagy *Korfu* felé hajózott. Előtte azonban hét évig élt Odüsszeusz a nimfa fogságában, mígnem *Zeusz* üzenetére Kalüpszó hazaengedte – tudhatjuk meg a szövegből. Erre az időtartamra azonban semmiféle bizonyíték sincsen.

Úton Szkheriába, a phajákok szigetére

Kalüpszó szigetéről Odüsszeusz a maga ácsolta tutaján indult tovább:

„Langyos jó szelet is küldött útjára, szelidet.
Vásznait így vígan fesztette ki fényes Odüsszeusz,
kormány mellé ült, s vezetett, jól értve a módját,
s míg ott ült, sose hullt le a szemhéjára az álom;
Pléiaszok fényét, későn lenyugodni Boótészt

s látta a *Medvét* is – más néven hiva *Szekér* ez –
mint forog egyhelyben, míg *Óriónt* lesi egyre,
s egymaga nem fűdik meg csak soha *Ókeanoszban*;
mert úgy mondta Kalüpszó néki, az isteni úrnő,
hagyja a balkeze mellett azt, így járja a tengert.”

(V. 268–277.)

Homérosz utalásából, miszerint Odüsszeusz „későn [látta] lenyugodni Boótészt”, az *Ökörhajcsár* csillagképét, meghatározható az indulás hónapja: az *augusztus*. Az eposz történetének korában júliusban ugyanis az a csillagkép és annak ragyogó főcsillaga, az *Arcturus* nagyon későn, éjjel 1 óra táján nyugodott le, szeptemberben pedig már 22 óra körül lenyugszik. A leírásnak leginkább az augusztusi 23 óra körüli nyugvási idő felel meg.

„Tíz és hét napon át siklott tutajával az áron,
ám azután föltűntek a phaiák nép szigetének
árnyas csúcsai, hogy közelükbe került a tutajjal.”

(V. 278–280.)

A partot érés helyének kijelöléséhez ismét meghatároztam, hogy mekkora távolságra juthatott el az ithakai hős. A tutaj sebessége a gyenge szélben átlagosan 0,6–1,2 csomó (tengeri mérföld/nap) között lehetett, az áramlatokat is figyelembe véve. Nos, a legkisebb távolság, amelyre eljuthatott: 245 tengeri mérföld (= 17 nap x 24 óra x 0,6 csomó). A szóba jöhető legnagyobb távolság: 504 tengeri mérföld (= 17,5 nap x 24 óra x 1,2 csomó). E két távolsággal különbségük – ha Gozótól felrajzoljuk a köröket – kijelöli az érkezés lehetséges területét. Ezt pontosíthatjuk, szűkíthetjük azzal, hogy ismét figyelembe vesszük Kalüpszó útmutatását: a *Medve* bal kéz felől látszik az égen.

A csillagkép legszélső csillaga – az *Alkaid* – Kr. e. 900-ban, augusztus közepén esténként 327 fokban, míg hajnalban a legszélső csillaga – a *Merak* – 27 fokos szögben látszódott az északi irányhoz képest. Az általuk kijelölt tartományban hajózva bal kéz felől látszik a Göncölszekér csillagképe. Szűkíthetjük ezt a szektort, ha a keleti irányt vesszük a másik határnak, mivel délebbre csak Kréta található, és az biztosan nem a phajákok szigete. Ettől a határtól északabbra – a másik irányt a Gozótól a *St. Maria di Leuca-fokot* összekötő egyenesnek véve – egyetlen sziget sincsen. (Meg kell említenem, hogy akkoriban az égbolt másképp festett, főleg a *precessió* jelensége miatt. Ennek következtében például a *Sarkcsillag* akkor 18 fokos távolságra volt az Északi-pólustól, ezért is nem azt használták irányjelzőnek.)

A Jón-tenger déli részén keleti, majd a görög partokat elérve északi áramlatokkal találkozhatunk. Így Odüsszeusz tizenhét napi tutajozás után eljuthatott a phajákok országába. Szűkíthetjük a célterületet Sztrabón segítségével. Ő ugyanis a következőket írta: „... Kerkyrát, amelyet ezelőtt Skheriának neveztek.”

A partok közelében azonban Odüsszeusznak a tenger még egyszer megmutatta, hogy ő az úr. Ismét elérte Poszeidon haragja:

„Összecsapott a Notosz s Euros, s Zephirosz

zuhatagja,

és légszülte, magas habokat hajtó Boreász is.”

(V. 295–296.)

HELYSZÍNAZONOSÍTÓ „LELTÁR”

Az Odüsszeia szövegét – hajózási, meteorológiai, tengerrajzi, földrajzi és csillagászati szempontok alapján – elemezve a következő helyszínek azonosíthatók Odüsszeusz bolyongásából:

1. Malea-fok: a Peloponnészoszi-félsziget délnyugati pontja
2. Lótuszevők földje: a tunéziai Djerba szigete
3. Csallitos sziget: az egyik Egadi-sziget, a Favignana
4. Küklópszok szigete: Levanzo szigete
5. Szelek szigete: Ustica
6. Otthoni földek: az Appennini-félsziget déli része
7. Lausztrügónok földje: a korzikai Bonifaccio
8. Kirké szigete: Circeo-fok
9. Hádész országa: Ponza szigete
10. Szirének szigete: a Galli-szigetek
11. Bolygó Sziklák: a Stromboli vulkánja
12. Szküllá: a Scylla városánál lévő szikla
13. Kharübdisz: a Messinai-szoros örvénye
14. Héliosz mezeje: Messina város területe
15. Kalüpszó szigete: Gozo
16. Phajakok szigete: Korfu.

Az egymást követő helyszínek egy logikus, minden pontjában igazolható hajózási útvonalat alkotnak, amelyen valaki az ókorban végighajózott.

Az Odüsszeia szövege, valamint a hajózási idők és távolságok alapján egy időrendi modell állítható össze; ez 181 nap eseményeit foglalja magában. A két megszakítás: a Kirkénél eltöltött 1 év és a Kalüpszónál eltöltött 7 év (amelyek pontos időtartamát információ hiányában nem lehet ellenőrizni) fölveti a kérdést: vajon az általam azonosított útvonal egyetlen hajóút volt-e, vagy három hajóút művészi összefűzéséből keletkezett?

A viharban a lélekvesztő tutaj összetört. A szálfa-ba kapaszkodó Odüsszeusznak Athéné jött végül segíteni.

„... s küldte a gyors Boreászt, megtörte előtte a hullám habjait úgy, hogy a jővezős phaiákokig érjen
(V. 385–386.)

„... meglátva a földet, az erdőt,
s úszott nagysebesen, hogy fölghagasson a partra.
És mikor annyira volt, ahová még ér a kiáltás,
meghallotta, amint szírt szélén bömböl a tenger:
szárazföld fele zúgva rohant a hatalmas hullám,
szörnyen ömölve, szakadva, s a hab mindent beborított:
mert nem akadt sem öböl, se hajónak jó menedékhely,
csak kinyúló meredélyek, szirtek, tengeri sziklák.”
(V. 398–405.)

„Majd amidőn úszván egy szépvíziú tiszta folyamnak
torkolatához elért, ezt látta a legkitünőbbnek,
mert széltől védett volt s nem volt szikla sem arra;
áramlást érzett, ...”
(V. 441–444.)

Két napig tartó hánykolódás után az északi szélben Korfu északnyugati partjainál, a Szidári-sziklák közelében próbálhatott partra szállni, persze, ott sikertelenül. Erre csak az Ermonész-öbölben volt módja egy folyó torkolatában. Augusztusban e szigeten már nagy a szárazság (noha az éghajlat akkoriban esősebb és hűvösebb volt a mainál). Korfu északi és nyugati partjain csak egy állandó folyó (patak) található, az Ermonész. Azzal tudtuk azonosítani a ho-

méroszi helyszínt. Onnan az északra található Polikasztro-öbölben állhatott Nauszika apjának, Alkinoosz királynak a palotája.

Hazatérés Ithakába

A homéroszi Ithaka és a mai Ithaka azonos voltáról nagyon sokat vitatkoztak a kutatók. Dr. Cserép József a századfordulón a következőket vetette papírra: „A homérosi Ithakával való azonosság tudatával tanúskodnak a Kr. e. 4. és 3. századból való ithakéi pénzek, amelyen ΙΘΑ, ΙΘΑΚΩΝ (ITHA, IHAKON) felirat s Odüsszeusz és Athéné képei láthatók; tanúskodik továbbá egy, a Kr. e. 2. századból való magnésiai felirat, mely szerint az ithakéiek tanácsházának (Odusseion) volt a neve.”

Útban hazafelé a phajak királyságból már „eltéríthetetlen” volt Odüsszeusz. Hogy az istenek ismét közbe ne szólhassanak, Alkinoosz saját hajóján, kincsekkel elhalmozva vitette – egyetlen éjszaka – Ithakába az akháj uralkodót. Magáról a hajóútról, annak utolsó evezőcsapásairól a XIII. ének 93. sorától olvashatunk:

„Hát hogy a legragyogóbb csillag tűnt föl, mely az éjből
jó a koránszülető Hajnal hírével az égre,
már közelébe került a szigetnek a tengeri bárka.
Phorküsznek van amott kikötője, a tengeri vénnek,
Ithaka községében, két meredekfalú szirtje
nyúlik a vízbe előre, s az öblöt is ez veszi körbe,
védi hatalmas habjaitól a goromba szeleknek
kíviülről: s odabent a hajóknak nincs kötelékre
szükségük, ha elértek már kikötési helyükhöz...
... Hát ideértek; a járást tudták rég. A hajójuk fëltestével
a szárazföldre szaladt ki egészen,
úgy sietett, úgy hajtották a derék evezősök.”

Ha elfogadjuk a Kirkénél eltöltött egy évet és a Kalüpszónál eltöltött hét évet, Odüsszeuszt a phajakok nyolc és fél évi bolyongás után Phorküsz kikötőjében tették partra Ithakán. Mi most körbehajózva a szigetet, megállapíthattuk, hogy Váthi kikötője az egyetlen hely, amelyre igazak lehetnek az Odüsszeia ismérvei: magas sziklafal veszi körül, tehát védve van a hullámmástól. Jellemzően ma is ott található Ithaka legnagyobb városa és kikötője.

Odüsszeusz első útja a Neiaszoknak nevezett nimfák barlangjához vezetett, hogy az Alkinoosztól kapott kincseket ott rejtse el. Vathitól 1,2 kilométerre, egy hegy oldalában, a tengerszint fölött 195 méter magasságban találtunk is egy elhanyagolt állapotú cseppkőbarlangot, amelyet vasráccsal zártak le. Ma ezt vélik a nimfák barlangjának: ki is van táblázva az oda vezető út.

Ithaka délkeleti részén a Perra Pigadhi-öbölben van egy szikla, a Holló-szikla, a hegy oldalán lévő patakot pedig ma is Aretuzának nevezik. A húséges Eumaiosz talán ott legeltette Odüsszeusz kondáját. Vathitól 3,6 kilométerre, az Aetos-hegy oldalában az 1980-as évektől kezdődően az amerikai dr. Sarantis Symeonoglou régészeti feltárásokat vezetett. Megtalálta az Alalkomenai nevű várost, és megállapította, hogy legalább Kr. e. 1300-tól létezett ott egy ókori település. Talán az volt Odüsszeusz palotája...

VASS TIBOR